

בראשית היו משתחוים.

כשביקש אדם לשוח עם קונו היה מנסה להעלים את קומתו ולהתמזג עם עפר הארץ. עשרות פעמים מתאר התנ"ך את שפת הגוף של האדם המשתחוה נוכח פני ה'. שפה זו אינה רק גינוני נימוסין של מפגש בין האני לאתה אלא ביטול מוחלט של האני. תנועת ההשתחויה כללה (כפי שמתארת לנו הברייתא במסכת ברכות דף לד) את פישוט הידיים והרגליים:

תנו רבנן: קידה - על אפים, שנאמר: (מלכים א' א') ותקד בת - שבע אפים ארץ,

כריעה - על ברכים, שנאמר: מכרע על ברכיו,

השתחואה - זו פשוט ידיים ורגלים, שנאמר: (בראשית ל"ז) הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה.

אל מול המצב הרגיל הזה של תקופת התנ"ך עומדת מסורת חז"ל ומעצבת שפה אחרת לגמרי של תפילה. כמעט ולא תמצאו בכל מסורת התפילה החז"לית את מצב ההשתחויה. רק האיש העומד מול שערי המקדש משתחוה, כמתואר בתוספתא שקלים, ב:

שלוש עשרה השתחואות היו במקדש. ר' יהודה או' כנגד שער - השתחואה, כנגד פרצה - שחייה.

ושאר השתחואות שבמקדש שעל גבי קרבן חובה היו קבע היו וכאן וכאן לא היתה שחייה אלא כריעה ופשיטה בלבד

לעומת זאת מתארת הברייתא (ברכות הנ"ל) את האדם המתפלל (ללא מקדש) כאדם הכורע, וגם זה באופן מוגבל:

תנו רבנן: אלו ברכות שאדם שוחה בהן: באבות תחלה וסוף, בהודאה תחלה וסוף, ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה - מלמדן אותו שלא ישחה. אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא הדיוט - כמו שאמרנו. כהן גדול - בסוף כל ברכה וברכה, והמלך - תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה.

אמר רבי יצחק בר נחמני, לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי: הדיוט - כמו שאמרנו, כהן גדול - תחלת כל ברכה וברכה, המלך - כיון שכרע, שוב אינו זוקף, שנאמר: (מלכים א' ח') ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מכרע על ברכיו.

שפת הגוף עוברת מהשתחויה לשחייה. השחייה היא מחווה של השדרה, ולא נפילה על הפנים. ברור שגם בשחייה יש ביטוי לכפיפות האדם אך לא לביטולו. הברייתא מתארת יפה את הצורך בהנמכת האדם, בהתאם לשררה שהוא נושא. "כל מה שהוא גדול יותר צריך להכניע ולהשפיל עצמו" (רש"י שם).

כבר ישעיהו הנביא עמד על כך בתאור השפלת השגב של מלך בשר ודם והשגבת מלכות השמים (פרק ב):

(יב) כי יום לה' צבאות על כל גאה וְעַל כָּל נֶשֶׂא וְשָׁפַל:

(יג) וְעַל כָּל אֲרִזֵי הַלְּבָנוֹן הַרְמִים וְהַנְּשָׂאִים וְעַל כָּל אֱלוֹנֵי הַבְּשָׁן:

(יד) וְעַל כָּל הַהָרִים הַרְמִים וְעַל כָּל הַגְּבְעוֹת הַנְּשָׂאוֹת:

(טו) וְעַל כָּל מַגְדַּל גְּבֵהַ וְעַל כָּל חוֹמָה בְּצוּרָה:

(טז) וְעַל כָּל אֲנִיּוֹת תְּרָשִׁישׁ וְעַל כָּל שְׂכִיּוֹת הַחֲמָדָה:

(יז) וְשַׁח גְּבַהוֹת הָאָדָם וְשָׁפַל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׁגַּב ה' לַבְּדוּ בַיּוֹם הַהוּא:

(יח) וְהָאֱלִילִים כְּלִיל יִחַלְף:

(יט) וּבָאוּ בְּמַעְרוֹת צְרִים וּבְמַחְלוֹת עֶפְרַם מִפְּנֵי פַחַד ה' וּמִהָדָר גָּאוֹנוֹ בְּקוֹמוֹ לְעֶרֶץ הָאָרֶץ:

(כ) בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁלַיֵךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כֶסֶף וְאֶת אֱלִילֵי זָהָב וְאֶשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחֶפֶר פְּרוֹת וְלַעֲטָלִפִּים:

(כא) לְבֹא בְּנִקְרוֹת הַצְּרִים וּבִסְעָפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַחַד ה' וּמִהָדָר גָּאוֹנוֹ בְּקוֹמוֹ לְעֶרֶץ הָאָרֶץ:

(כב) חֲדָלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאִפּוֹ כִּי בְמָה נִחְשָׁב הוּא:

מצב האדם השוחה בתחילת תפילת העמידה ובמודים הוא המצב הרגיל של כל בני האדם. אנו מספיק מודעים לקטנות האדם ואיננו צריכים לעשות עצמנו כפופים במיוחד בזמן התפילה. כשאדם רוצה לכפוף עצמו יתר על המידה הקבועה גוערים בו – כי זו דרך יוהרא (תוספות, ברכות שם). בישיבות המוסר מבית המדרש של נובהרדוק היה נוהג ללעוג לבחור צעיר המבזה את עצמו על היותו כלום: כמה זמן אתה כאן שאתה כבר "כלום"?

עיון מעמיק ביחס חכמים למצב הגוף בתפילה מעלה מחלוקת מרתקת בין שני זרמים של תנאים כשהאחד מבקש להעמיק את שפלות האדם והשני מבקש לרומם אותו. אורי ארליך עמד על כך בספרו "כל עצמותי תאמרנה" – על שפת הגוף בתפילה, והראה ששיבת לוד בהנהגת רבי יהושע בן לוי משכה את המתפלל כלפי מטה, ואילו ישיבת רבי חנינא, מתלמידי רבי יהודה הנשיא בציפורי, משכה את המתפלל כלפי מעלה.

יש לדבר זה דוגמאות רבות במקורות ואביא רק שתיים כעדויות:

א. ברכות כח:

הני שמונה עשרה כנגד מי?

אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה.

ואמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה; עולא אמר: עד כדי שיראה איסור כנגד לבו; רבי חנינא אמר: כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך. אמר רבא: והוא - דמצער נפשיה ומחזי כמאן דכרע.

ב. ירושלמי סוכה, ה, ד:

איזו היא כריעה ואיזו היא בריכה. רבי חייה רבה הראה כריעה לפני רבי ונפסח ונתרפא לוי בר סיסני הראה בריכה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא.

על פניו נראה שזוהי המחלוקת המפורסמת בין נווההרדוק וסלובודקא, בין שפלות האדם לשיגובו.

עניין בפני עצמו תופס הדיון על שפת הגוף בתענית ציבור. סוגיה נחמדה במסכת מגילה (כב ע"ב) מתארת מתח בין רב לאנשי בבל ביחס לנפילת אפיים ארצה (=השתחויה) בתענית ציבור. ברור שרב התנגד לזה וברור שבבבל נהגו ליפול על פניהם. הסוגיה מנסה בכל כוחה ליישר את המחלוקת ולהעמידה על אוקימתא טכנית ולא מהותית:

גופא, רב איקלע לבבל בתענית צבור. קם קרא בספרא, פתח - בריך, חתם - ולא בריך. נפול כולי עלמא אאנפייהו - ורב לא נפל על אנפיה. מאי טעמא רב לא נפיל על אפיה? - רצפה של אבנים היתה. ותניא: (ויקרא כ"ו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה, עליה אי אתה משתחוה בארצכם, אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש.

כדעולא, דאמר עולא: לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד. - אי הכי מאי איריא רב? אפילו כולהו נמי! - קמיה דרב הואי. - וליזיל לגבי ציבורא, ולינפול על

אפיה! - לא בעי למיטרר ציבורא. - ואיבעית אימא: רב פשוט ידים ורגלים הוה עביד, וכדעולא, דאמר עולא: לא אסרה תורה אלא פשוט ידים ורגלים בלבד. - וליפול על אפיה ולא ליעביד פשוט ידים ורגלים! - לא משני ממנהגיה. ואיבעית אימא: אדם חשוב שאני, כדרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר, אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון, דכתיב (יהושע ז') ויאמר ה' אל יהושע קם לך [וגו'].

הסוגיה הזו (על הפיתוח התלמודי המאוחר שבה) התגלגלה עד למחוזות ההלכה כפי שאפשר ללמוד מדברי השו"ע והרמ"א בהלכות תפילה (קלא, ח) ומדיוני האחרונים שעוסקים בדבריהם:

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו כשמתפלל על הצבור, אא"כ הוא בטוח שיענה כיהושע בן נון.

הגה: וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו בפשוט ידים ורגלים, אפי' אין שם אבן משכית אבל אם נוטה קצת על צדו, מותר אם אין שם אבן משכית; וכן יעשו ביו"כ, כשנפלין על פניהם, אם יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע, וכן נוהגין

(וראו שם, משנ"ב ס"ק מג, ערוה"ש יח שמראים ששיטת הרמ"א אינה מבוססת על ראשונים אלא על הריב"ש בלבד)

כך סתם הרמ"א את הגולל על הנפילה בפשוט ידים ורגליים (שהיא ההשתחויה התנכ"ית). אנחנו לא עושים זאת יותר! השארנו את הדבר הזה לבני דודנו המוסלמים שבלי להתבלבל לוקחים את שטיח התפילה שלהם חמש פעמים ביום ושוטחים את עצמם אפיים ארצה לעיני כל ברואי עולם.

מקום אחד בלבד הותירו לנו מנהגינו האשכנזים להשתחוות. שלש פעמים במהלך סדר העבודה של הכהן הגדול אנו שומעים את הפייטן המדמה בעיניו את הכהן הגדול שאומר את השם הנכבד בקדושה ובטהרה ואת כל העם כורע, משתחוה ונופל על פיו ואומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

מנהג זה של השתחוות בהשתחויה במעמד סדר העבודה אינו מופיע בתלמודים ואינו מוכר כלל למסורת יהודי ספרד וסביבותיה. רק ראשוני אשכנז הכניסו את זה לסדר העבודה שלנו, כפי שמעיד הראב"ה (יומא תקל):

ועל כל אזכרה היו מברכים וכורעים לכבוד השם, וכן נמצא בספרי החיצונים כשמסר רבי נחוניא בן הקנה את השם לתלמידיו שצוה להם לכרוע וליפול על פניהם. וכן אנו עושין לזכרון ודוגמא. והפייטן יסד ואף הוא היה מתכוון לגמור את השם כנגד המברכים, שהיה מאריך בשם בנעימות קולו עד שיהיו גומרים ברוך שם

כבוד מלכותו לעולם ועד ואז עונים תטהרו. ובגמרא דידן ליתא. וכן היה עושה בכל הוידוים שהיה מזכיר את השם:

ראשוני אשכנז תומכים יתידות למנהג של נפילה והשתחויה בזמן סדר העבודה בהוראת רבי נחונייה בן הקנה לתלמידיו. זוהי תורת סוד המתגלגלת לאשכנז הקדומה, כפי שלמדנו פרופ' י' תא שמע (התפילה באשכנז).

כל מי שחווה את מצב ההשתחויה המוחלטת (פישוט ידיים ורגליים) מתאר את חווית הביטול המוחלט של האני. אמר לי תלמיד של ר' אהרן סולובייצ'יק שבבית מדרשו הקפידו מאד על השתחויה כזו ושזהו השיא של כל שיאי תפילת יום הכיפורים.

ר"ח מוולוז'ין תיאר כך את חווית התפילה בכללותה (נפש החיים, שער ב, יא):

העיקר הגדול של עניין התפילה שכלל כונתה הוא לכוון רק להוסיף כוח בקדושה. שכמו שהאיש שמאנשי החיל משליך כל ענייניו וצרכי עצמו מנגד, ומוסר נפשו ברצונו רק על כבוד המלך ששיג הכתר מלוכה של אותה המדינה ותינשא מלכותו, כן ראוי מאד להאדם הישר לשום כל כוונתו וטוהר מחשבתו בתפילתו רק להוסיף תת כוח בהעולמות הקדושים, ולעורר בקולו הקול העליון, לאמשכא מניה ברכאן ונהירו לכלא [=להמשיך ממנו יתברך ברכות ואורות לכל], להעביר רוח הטומאה מן העולם, ויתוקן עולם במלכותו יתברך שמו, ולא על ענייניו וצרכי עצמו כלל

אני קורא את דברי ר"ח והם נשמעים לי מוכרים. שואל את עצמי – מה מקורות ההשראה שלו כשכתב את המשל של איש מאנשי המלך המשליך כל צרכיו וכו'? ובבת אחת אני מבין שעבור ר"ח הלכות תפילה משוחחות עם הלכות מלכים לרמב"ם (פרק ז).

... ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה...

בבת אחת הבנתי את חתירתו של ר"ח בהכנת התפילה. אדם מתפלל הוא לא ישות פרטית אלא מתמזג במלכות שמים המתפשטת על פני כל הארץ. תפילה של כמיהה לה' ולעבודתו אינה תפילה של בשר ודם אלא של אדם הקרוץ מחומר מלאכי. נדמה לי שאפשר לתרום תרומה קטנה להבנה של עניין זה בהשוואה בין תפילותיהם של הוריו של שמואל הנביא.

אלקנה מופיע בתנ"ך כמי שעולה "להשתחוות ולזבוח". חז"ל דייקו ואמרו שהשתחויה קודמת לזביחה. הוא עלה כמי שמבטל עצמו ופרטיותו. כמי שנושא בעורקיו את שושלת קורח נישאת בפיו של אלקנה שירתם של בני קורח (תהילים מב): צמאה נפשי לה!... מתי אבוא ואראה פני אלקים". זוהי תכלית התפילה של עבד ה' המשרת בצבא מלאכיו ומתפשט לגמרי מהאדם שבו.

לעומת אלקנה נצבת חנה. לא משתחוה אלא זקופה ("אני האשה הנצבת"). חז"ל היטיבו לתאר את מאבקה של חנה בעומדה נוכח ה'. הסוגיה בברכות לא מתארת מדרש מהפכני שיוצר דיאלוג בין חנה לה' ובבסיסו התודעה של חנה שהיא חיילת בצבא ה' אך בניגוד לחייל של הרמב"ם המבטל לגמרי את אישיותו מבקשת חנה לממש את האני המיוחד שבה. כל אבר בגופה משועבד לרצון ה' אך לא מבוטל לנוכח ה'. לדוגמה:

'ותדר נדר ותאמר ה' צבאות', אמר ר' אלעזר: מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות. אמרה חנה לפני הקב"ה: "ריבונו של עולם מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד".

משל למה הדבר דומה - למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם: תנו לי פרוסה אחת! ולא השגיתו עליו; דחק ונכנס אצל המלך. אמר לו: אדוני המלך, מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת?

אפשר כמובן להאריך מאד בעמידתה של חנה (ב"ה בספר על שמואל שעומד לצאת לאור).

את החלוקה בין חנה הניצבת לאלקנה המשתחוה מוצאים יפה ביחס לאבינו הקדמון, אברהם.

הרש"ר הירש ביקש לתאר את אברהם כאיש של השתחויה. הוא סמך את פירושו על דברי אברהם בעקידה:

וכמה אברהם ממעט בתפארת המעשה שלפניו: - נלכה עד כה - ונשתחוה - ונשובה!

אכן רבת משמעות היא העובדה, שאברהם מכנה את המעשה שהוא עומד לעשות, בשם "השתחויה". שהיה בדעתו להביא קרבן - זאת ידעו עבדיו, שכן מן הבית לקח את העצים והאש. מכאן שאברהם קורא לקרבן בשם "השתחויה" ...

אכן - "נשתחוה", אומר אברהם ומביע בכך את כוונתו להביא קרבן. לא את הבהמה יביא קרבן, - את עצמו יקריב, את חייו, את כוחו, את עינו, את גופו, את

ידו, את רגלו, - את כל ישות חייו יעלה עם הבהמה על מזבח ה'. "ישתחוה" - את עצמו, את כל - כולו יטיל עלי ארץ לפני ה' בקרבן.

רק איש כבלעם יאמר לאיש כבלק: "התיצב על עלתך" (במדבר כג, ג) - עמוד בזקיפת קומתך על - יד קרבנך; שכן קרבנו אינו מעשה של השלמה מוסרית שהאדם עושה עם עצמו, אלא זבח שנשחט לאלהות, כדי להכריעה בדרך מאגית. היהודי סומך שתי ידיו על הקרבן (עי' מנחות צג ע"א וע"ב): הריהו מטיל עצמו בכל כוחו על קרבנו; שכן את עצמו, את כל אישיותו הוא מוסר בקרבן ל"אש דת", ואחד רצונו להקדיש מעתה את כל ישותו למאכל ולמחיה לכל ענין אלהי עלי אדמות.

אין ספק שהרש"ר הירש צודק בקריאת מעמד העקידה. אך אברהם מיוצג בדרך כלל בדיוק להיפך, בתור האדם העומד והולך ופועל כשותף לה' במעשה בראשית.

המדרש מתאר את אברהם כאיש המורד בעברו וחותר בכוחות בלתי נלאים לתיקון העולם. אברהם מתויג בעולם באמצעות מילות הפתיחה "לך לך". ההליכה מסמלת את אישיותו יותר מכול. בפסוקים "ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה"; "וילך למסעיו מנגב ועד בית אל" ועוד במקומות רבים. באחת הפעמים מתגלה אליו ה' ומצווה עליו: "התהלך לפני והיה תמים". המדרש עימת בין פסוק זה לבין פסוק דומה שנאמר על נח (בראשית ה, ט): "את האלהים התהלך נח". וכך אומר המדרש:

משל לשר שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן. אמר לקטן: "הלך עמי" ואמר לגדול: "בא והלך לפני", כך אברהם שהיה כחו יפה: "התהלך לפני והיה תמים", אבל נח שהיה כחו רע: "את האלהים התהלך נח". (בראשית רבה פרשה ג)

במשל שני בנים אהובים שמערכת הציפיות מהם שונה. לקטן נותנים יד; מיקומו בתא המשפחתי מוגדר; חובותיו מצומצמות אך גם סמכותו קטנה. הבן הגדול כבר נכנס למעגל נוטלי האחריות ומקבלי החלטות ומצפים ממנו לשותפות בהנהגה.

נח משול לילד הקטן. הוא צייתן למופת ומקיים: "בא אל התבה"; "צא מן התבה" ללא כל ויכוח או דילמה. אברהם מייצג את הבן הגדול המעורב ושותף בתכניות. אביו המלך אומר לו: "התהלך לפניי". אני, בורא שמים וארץ, זקוק לשותף שינחיל לעולם ערכי יסוד: צדק, חסד, נאמנות. אברהם קורא בשם ה' וזה מברך אותו ומגדל את שמו. אברהם נע תמיד בחיפוש אחר תיקון ומשרטט לעם ישראל את ייעודו.

כשה' מבקש להחריב את סדום הוא מבקש ליידע את שותפו על מהלכיו: "המכסה אני מאברהם אשר אני עושה?" (בראשית יח, יז). הנימוק לשיתוף זה הוא:

כי דעתי למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט:

מהי דרך ה'? לעשות צדקה ומשפט! החידוש הזה מסיט את המעשה הדתי ממחוזות ההתבודדות וההתעלות הרוחנית לעבר מחוזות החברה והדאגה לזולת. המדד הקובע את מידת דתיותו של אדם הוא תשומת הלב שלו לצורכי החיים שמסביבו ולא רק למערכת היחסים שבינו לבין אלוהיו.

תגובתו של אברהם לתכנית ההפיכה של סדום מידית. שלושת המלאכים פונים לסדום ואברהם עוצר את הליכתו (שם יח, כב-כג; כה):

וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֱנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עֹדְנוּ עִמָּד לִפְנֵי ה' : וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הָאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע : [...] חָלְלָה לְךָ מַעֲשֵׂית פְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע [...] חָלְלָה לְךָ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט :

עמידתו של אברהם מבטאת מחאה ונובעת מעומקה של תודעת המוסר שלו: בחרת בי כשותף, שנים אני הולך בשליחותך בכל רחבי הארץ, קורא בשמך וממלא את הארץ בתורתך, אבל יש לי גם מה לומר על הפיכת סדום. עמידה זו מלכת היא תמצית התודעה של האדם שחי בתודעת שליחות. אברהם נושא את כובד האחריות ועל תנועתו המתמדת מפקחת מערכת בלמים מוסרית. אברהם אינו "צדיק תמים" כנח. עוד נח אינו מעכב בעד ה' העומד להשמיד את העולם, מבקש אברהם מהקב"ה דין וחשבון מתמיד.

אברהם הביא לעולם את בשורת הצדקה והמשפט וחיפש לכל סביבותיו שעל הקורא בשם ה' לקחת אחריות למערכת החברתית שבה הוא פועל ולא רק לציר הפנימי והאינטימי שבינו לבין אלוהיו

כשחז"ל מבקשים לקבוע את היחס בין האבות לתפילות הם מייחסים לאברהם את תפילת השחר בגלל העמידה הזו שלו (ברכות כו). העמידה שלו מול ה' היא עמידה מוצקה של אדם על רגליו ועל דעותיו בלי להשתחוות כלל. זוהי התפילה שעליה נקבע המושג "תפילת העמידה". ר' צדוק הכהן (צדקת הצדיק רכב) מזהה את התפילה הזו עם אברהם ומוביל אותה ישירות אלינו:

והיינו צלותא דאברהם אבינו ע"ה שנקרא עמידה לבד כמו שאמרו בריש פרק תפילת השחר (ברכות כ"ו ע"ב) על פסוק (בראשית י"ט ג') המקום אשר עמד משם נלמד תפילת שחרית. כי בבוקר כשהאדם מתעורר משינתו אז צריך הוא התשוקה באדם מה לעשות ביום זה דבר שחפץ.

תפילת אברהם מעירה את האדם בבוקר ואומרת לו "מה אתה חפץ לעשות היום". יש לך את כל הכוחות שבעולם לפעול. רוץ קדימה ותממש את הרצון הזה.

כך אנו מתנהלים במשך כל ימות השנה. עומדים ופועלים כשותפים לה' במעשה בראשית.

אחת לשנה מורה לנו רבי נחוניא בן הקנה להשתחוות אפים ארצה. יום הכיפורים בסדר העבודה אנו שומעים את השם הנכבד יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה ומיד מבינים את העוצמה של הדיסטאנס. אנו לא משתחוים אלא "נופלים" על פנינו מעוצמת השגב הזה.

אפשר כמובן להתגלגל אל מחזות שנת השמיטה המתנהלת באותו אופן. שש שנים תזרע וכו' ואז מצווה התורה לשחרר. להפקיע בעלות, לזכור שיש אדון אחר לכל. אין שמיטת עולם יש שמיטה אחת לשבע. כך ניתן לתאר זאת באופן קצת פיוטי:

**עמוד בן אדם. לך לך אל מחוז חפצך. רוץ בדרכי לבך. פרה ורבה
וכבוש את ארצך.**

לך הארץ, לך כל אשר בה. תן דעתך שלא תתבטל.

**עצור בן אדם. הישאר במקומך. פתח חרצובות, התר אגודות,
שלח רצוצים חופשי.**

לי הארץ וכל אשר בה. תן דעתך שלא תקלקל.

אני נכנס לשנה האחרונה ובמחשבתי נדמה לי שבקיץ האחרון הוכחנו לקב"ה שאנו מגוייסים לצבאותיו. חיילים ומשפחות מסרו את נפשם בקידוש השם גדול. הרוח הגדולה של מלחמת צוק איתן. התפילות וההתגייסות היו בעיני סוג של השתחוויה.

כעת אני מבקש לסיים ולצרף עוד הנחייה של רבי נחוניה בן הקנה הפונה לקב"ה באותה מידה שהוא פונה אלינו ומבקש ממנו:

אנא, בכח גדולת ימינך תתיר צרורה. קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא...

שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.